

**TEDDIE I FRIEDEL:
THEODOR W. ADORNO, SIEGFRIED KRACAUER
I EROTIKA PRIJATELJSTVA***

*Johannes von Moltke***

Der Riß der Welt geht auch durch mich.
Briefwechsel 1923-1966, Th.W. Adorno i S. Kracauer

Dragi moj Teddie, moj dragi prijatelju!

Stigao sam danas u podne, sav smožden. Hoću odmah da ti pišem. U protekla dva dana ponovno sam osjetio tako bolnu ljubav prema tebi da mi se činilo da je sam neću izdržati. Odvojenom od tebe, moje je bivanje bljutavo i ne znam kako dalje.¹

* Preuzeto iz *Criticism*: Vol. 51: br. 4, Article 6. 2009.; dostupno na <http://digitalcommons.wayne.edu/criticism/vol51/iss4/6>, na preporuku naše izvrsne zagrebačke spisateljice, suradnice i prijateljice Ljiljane Filipović, u prijevodu urednice Venite Popović.

** Johannes von Moltke, teoretičar filma i njemačke kulturalne historije 20. i 21. stoljeća, jedan od najboljih poznavatelja djela Siegfirda Kracauera. Između ostalih, autor je knjige *The Curious Humanist: Siegfried Kracauer in America* (2015.), te *No Place Like Home: Locations of Heimat in German Cinema* (2005.). Profesor Moltke predaje na Univerzitetu u Michigenu, a u fokusu njegova izučavanja trenutno je kultura desničarskih medija.

1 Theodor W. Adorno and Siegfried Kracauer, "Der Riß der Welt geht auch durch mich": Briefwechsel 1923–1966 ["Rascjep svijeta prolazi i kroz mene": Prepiska 1923–1966], tom 7, Theodor W. Adorno, *Briefe und Briefwechsel [Pisma i prepiska]*, ur. Wolfgang Schopf (Frankfurt am Main: *On Adorno and Kracauer's Briefwechsel* 693 Suhrkamp, 2008), 9; citati na koje se referira u zagradama kao B odose se na pomenuto djelo. Autor ovog članka sam je prevodio s njemačkog na engleski.

Pismo je datirano s 5. aprilom 1923. na memorandumu prestižnog *Frankfurter Zeitung*a (pisano je potajno u uredu?!), njegov pošiljalac – Friedel – moli Teddie-ja da "čita kad bude sam!" (B9, istaknuto u originalu). Toliko mučeničko i žestoko je to ljubavno pismo da Friedel zahtijeva od Teddie-ja da ga uništi: "U svakom slučaju, ni riječi o njemu, ovo je tajna, kome bih dao da me vidi ovakvog u pravom gestalt-u?" (B11). Srećom po nas, Teddie niti je uništio ovu neobičnu ispovijed niti ga je izgubio tokom uzburkanih desetljeća koja su uslijedila. Sačuvano u arhivi Theodor W. Adorno u Frankfurtu, pismo se danas nalazi kao prvo iz prepiske koja se protezala kroz gotovo pola stoljeća i ispunila nekih sedam stotina stranica nedavno objavljene i detaljno komentirane *Briefwechsel (Prepiske)* između Theodora W. Adorna i Siegfrieda Kracauera: Teddie i Friedel. Ove dvije figure, ključne za historiju kritičke teorije, upoznale su se pred kraj prvog svjetskog rata preko zajedničkog prijatelja. Uglavnom je promaklo da se Adorno ranih šezdesetih prisjetio kako su dvojica muškaraca "otpočeli intenzivno kontaktirati" nakon tog prvog susreta.² Taj će kontakt uticati na istaknute karijere obojice vodećih intelektualaca dvadesetog stoljeća.

Obojica su se proslavila na polju filozofije i kulturalnih studija, iako je još za njihova života mlađi vrlo zasjenio svog mentora. Theodor Adorno (1903-69), filozof, bio je članom prvog Instituta za društvena istraživanja u Frankfurtu i Njujorku. Skupa s Maxom Horkheimerom, rukovodio je Institutom nakon što se 1949. vratio u Njemačku. Adornov dar i neviđena produktivnost jasno se vidi i u ovim pismima: s očitim zadovoljstvom on izvještava o završetku mnogih kapitalnih djela i istovremeno o otpočinjanju novih projekata te objavljivanju u žestokom ritmu – od njegove rane monografije o Kierkegaardu,³ preko čuvene *Dijalektike prosvjetiteljstva*,⁴ do njegova

2 Theodor W. Adorno, "The Curious Realist: On Siegfried Kracauer" (1964), prev. Shierry Weber Nicholsen, u "Special Issue on Siegfried Kracauer," *New German Critique*, br. 54 (1991): 159–77, citat na str 160.

3 Theodor W. Adorno, *Kierkegaard: The Construction of the Aesthetic*, prev. Robert Hullot-Kentor (1966; repr., Minneapolis: University of Minnesota Press, 1989). Prvo njemačko izdanje: *Kierkegaard: Zur Konstruktion des Ästhetischen* (Tübingen, Germany: J. C. B. Mohr, 1933).

4 Max Horkheimer i Theodor W. Adorno, *Dialectic of Enlightenment: Philosophical Fragments*, prev. Edmund Jephcott (1972; repr., Stanford, CA: Stanford University Press, 2002). Prvo njemačko izdanje: *Dialektik der Aufklärung: Philosophische Fragmente* (Amsterdam: Querido, 1947).

obračuna s Heideggerom u *Žargonu autentičnosti*⁵ te *Negativne dijalektike*,⁶ sume njegove filozofije na kojoj je dugo radio, da ne spominjemo brojne antologije eseja koje je počeo redovito objavljivati nakon povratka u Njemačku. Siegfried Kracauer (1889– 1966), s druge strane, vodeći je kulturalni kritičar tokom godina Vajmarske Republike, kad je radio za uticajni *Frankfurter Zeitung*, uređivao njegovu kulturnu rubriku i redovno pisao filmske kritike kao i važne eseje (kasnije sabrane u *Ornament mase*⁷). Pa iako je tih godina objavio i knjigu o sociologiji i autobiografski roman naslovljen *Ginster*, za njegov položaj među intelektualcima tog doba ponajprije je zaslužan uticaj koji je postigao kroz *Frankfurter Zeitung*: prvo novinarski, a akademski tek na drugom mjestu (mada trajna relevantnost Kracauerova djela možda i leži u njegovoj sposobnosti da poništi tu suprotnost).⁸ S dolaskom nacista na vlast Kracauer je morao u egzil, prvo u Pariz – gdje je dovršio, ali ne i objavio drugi roman pod nazivom *Georg* (više o ovome kasnije), te publicirao "društvenu biografiju" Jacquesa Offenbacha. Ovo drugo mu je priskrbilo oštru Adornovu kritiku, koji je smatrao da je metoda nedijalektička i ne usmjerava pažnju na formalne, estetičke aspekte Offenbachove glazbe. Kracauer 1941. uspijeva preko Lisabona pobjeći iz Evrope i doći u Njujork, gdje se nekako krpio objavljujući članke u časopisima i natječući se za grantove za filmsku biblioteku Muzeja moderne umjetnosti (MoMA). Ovo drugo će na koncu rezultirati objavljivanjem prvog od njegova dva najpoznatija djela *Od Kalgarija do Hitlera: Psihološka historija njemačkog filma*,⁹ nakon koje će, deceniju kasnije, uslijediti *Teorija filma: Iskupljenje fizičke realnosti*,¹⁰ iako su obje ove knjige poprilično kritizirane, one jesu bile inovativne i putokazne za svoje vrijeme, te ostaju centralne u studijama filma do danas. Kracauerova posljednja knjiga

5 Theodor W. Adorno, *The Jargon of Authenticity*, prev. Kurt Tarnowski i Frederic Will (Evanston, IL: Northwestern University Press, 1973). Prvo njemačko izdanje: *Der Jargon der Eigentlichkeit* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1964).

6 Theodor W. Adorno, *Negative Dialectics*, prev. E. B. Ashton (New York: Seabury Press, 1973). Prvo njemačko izdanje: *Negative Dialektik* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1966).

7 Siegfried Kracauer, *The Mass Ornament: Weimar Essays*, prev. Thomas Y. Levin (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1996). Prvo njemačko izdanje: *Das Ornament der Masse: Essays* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1963).

8 Siegfried Kracauer, *Ginster: Von ihm selbst geschrieben [Ginster: Written by himself]* (Berlin: S. Fischer, 1928).

9 Siegfried Kracauer, *From Caligari to Hitler: A Psychological History of the German Film* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1947).

10 Siegfried Kracauer, *Theory of Film: The Redemption of Physical Reality* (New York: Oxford University Press, 1960.).

o historiografiji, nedovršena usljed njegove iznenadne smrti od upale pluća 1966., objavljena je posthumno kao *Historija: Posljednje stvari prije posljednje*.¹¹

* * *

Mada obimna, ova prepiska ostaje nekompletna, jer su iz nepoznatih razloga pisma izgubljena, naročito Kracauerova. Drugim riječima, Kracauerovo pismo od 5. aprila 1923., koje je napisao po povratku s kratka dvodnevnog boravka s Adornom u jugozapadnom gradu prikladna naziva Amorbach, teško da je bilo prvo pismo koje su dvojica prijatelja razmijenili.¹² Niti se može smatrati karakterističnim, *pars pro toto*, za prepisku čiji će se ton drastično i opetovano mijenjati tokom narednih desetljeća. Pa ipak, to pismo postavlja utopijski horizont ljubavi – bila ona romantična, platonska, seksualna i/ili intelektualna – koji neizbježno utiče na tumačenje sveg kasnijeg dopisivanja; nedvojbeno, ona je uticala i na njihovo pisanje, a vrijeme kad se taj horizont gubi iz vida kroz razmjenu banalnih formalnosti, ili kad je zamagljen gorčinom uzajamnog optuživanja, prosto dokazuje njenu neprekinutu važnost *ex negativo*. Odista, Friedelovo "prvo" pismo ne samo da intimizira veze koje su spajale dvojicu muškaraca sve do njihove smrti 1966., odnosno 1969.; ono također izgovara uvjete, pa i erotiku, neravnomjernog ili "problematičnog" prijateljstva u nastanku.¹³

U groznom sam stnaju. Strašno se bojim nestanka onog što mi je najdraže, što mi se čini smislom ili ispunjenjem moje bivanja. Vjeruješ li u vječno trajanje našeg prijateljstva? Ono bi uvijek

11 Siegfried Kracauer, *History: The Last Things before the Last* (New York: Oxford University Press, 1969.).

12 Decenijama kasnije, Adorno će po povratku iz još jedne posjete Amorbachu napisati: *Stari Amorbach koji i ti također poznaješ, gdje smo proveli nekoliko dana zakašnjelog godišnjeg odmora, toliko malo se promijenio da sam po prvi put osjetio nešto kao osjećaj zavičaja [Heimat], do mjere u kojoj takvo šta još uvijek postoji i smije uopće postojati.* (pismo, 17. oktobar 1950., B 452)

13 Mnogo prije objavljivanja, Martin Jay je u arhivi istražio prepisku između Adorna i Kracauera. Prvi put objavljen u magazinu *Salmagundi* 1978., članak se sad nalazi pod naslovom "Adorno i Kracauer: bilješke o problematičnom prijateljstvu," u Martin Jay *Permanent Exiles: Essays on the Intellectual Migration from Germany to America* (New York: Columbia University Press, 1986.), 217–36. I dok Jay-evo tumačenje ovih pisama naglašava njihovu važnost za intelektualnu povijest, s naročitim fokusom na godine oko 1930, 1960 i 1964, moj cilj ovdje je u prednji plan staviti erotičnost ovog cjeloživotnog prijateljstva.

moralo biti prisutnost, živa prisutnost, a zar to može? Drhtim od straha za njegovu trajnost, tebi je 19, meni 34. Ti si na prekretnici, ti moraš mijenjati svijet, s 19 niko ne jamči za sebe, čak ni ti. Drugim riječima raspast će se i ja ću lagati. Nisi li ti mnogo dosljedniji [geschlossen] od mene? Ja sam bezdan i baš kao mladom dječaku treba mi porušiti. Nikad neću odrasti, ne znam šta da radim. (B 9)

Ljubav obrće pozicije: Kracauer, stariji muškarac i Adornov nekadašnji mentor, postaje nesigurni dječak i imputira svom adolescentnom prijatelju zrelost (dosljednost [Geschlossenheit]) odrasloga kakav on (Kracauer) nikad neće biti. Posljedična nesigurnost s Kacauerove strane, koja daje ton pismu, opstat će u različitim formama – ili kao izjedajuća nezvjesnost u odnosu s Adornom (koji ovaj u nekoliko uzastopnih pisama naziva nepovjerenjem); ili, kasnije, kao očita potreba kontrole vlastitog imidža, ne bi li ispravio ili ograničio načine na koje bi Adorno (pa i ostali) mogli tumačiti njegovo djelo.

To prvo pismo i čini da ovo prijateljstvo ima homoseksualnu dimenziju: način na koji žene presijecaju Adornov i Kracauerov odnos istovremeno održava i prijeti njegovoj dinamici: "Moram ti reći da me je izvještaj o tvojoj vezi s Gretel duboko pogodio. Ne činjenica da si u vezi, nego da si to toliko dugo tajio od mene." (B9). Prema tome ne iznenađuje da dvije eksplicitne reference na homoseksualnost u njihovoj prepisci trbuhozbore ženskim glasovima: 19. maja 1925. Adorno piše iz Beča kako mu je:

jedna vrlo inteligentna mlada dama na njihovom drugom sastanku odlučno objasnila – a ne znajući ništa o meni – da sam homoseksualac s odsutnim udaljenim prijateljem; u tom sam trenutku vrlo intenzivno pomislio na tebe. Drugim riječima, mislim da sam ti fanatično vjeran, daleko vjerniji no što sam mislio da ću biti, otkad sam se, nakon svega, na tvoj prijedlog obvezao, kako je sve gotovo. (B54)

Kad Adorno iz Beča potvrdi svoju aferu s Kracauerom, narednog su mjeseca mizogina ogovaranja "načitane cure" ("Literatenmädchen") išla pod ruku s uvjerenjem da "ona zna za nas [i.e., Teddie i Friedel] i našu povezanost [Gebundenheit] koliko, kao žensko, može znati – činjenica da me uporno poistovječuje s članom 175 ne može se izbjeći" (B88). Veze dvojice muškaraca

s njihovim budućim suprugama, Lili Ehrenreich (Kracauer) i Gretel Karplus (Adorno) rastu i postaju objekti prepiske tek kao međusobno optuživanje – odnosno ljubomora; čak i nakon što su se veze normalizirale, a pozdravi od i za supruge na kraju pisama postali rutina, homosocijalni *taceat mulier* iz ranijih pisama i dalje je prisutan.

* * *

Prijateljstvo između Adorna i Kracauera postalo je javna stvar od februara 1964. kad se Adorno, u povodu Kracauerova 75-tog rođendana obratio na radiju i izjavio na početku da se smatra kvalificiranim da poslijeratnoj njemačkoj javnosti skicira "objektivnu ideju o Kracauerovu duhovnom karakteru" iz prostog razloga što "smo nas dvojica prijatelji još od moje mladosti".¹⁴ Čitajući ponovno Adornov čuveni esej, ovaj put skupa s ovom prepiskom, ne može se ne pomisliti da se i sam Adorno, dok je skicirao govor, udubio u pisma koja su preživjela u njegovu posjedu. Gledano iz tog kuta, neke od Adornovih procjena Kracauerova "duhovnog karaktera" preuzimaju osobni ton koji pomaže objasniti duboko ambivalentni efekt generalno dobronamjerne laudacije. Uz svu hvalu, istinski dug prijateljstva i manifestne želje da nekadašnjeg mentora u egzilu približi domovini, "Radoznali realist: O Siegfriedu Kracaueru" protkan je ne samo suštinskom kritikom Kracauerova djela, nego i bockanjima koja se čine jedva prikrivenim *ad hominem* napadima kad se uporede s intimnošću ranih pisama. Kako drukčije tumačiti Adornovu tvrdnju da je Kracauer, "čovjek bez kože", imao "gotovo neograničenu sposobnost patnje"? Da je Kracauer bio bespomoćno "reaktivan" u mnogim stvarima? Da je, zbog svoje otvorenosti, Kracaueru "nedostajala sloboda u odnosu na objekt"? (CR 161,166). Ako obrnemo Adornovu sublimaciju erotske dimen-

14 Radijsko obraćanje je objavljeno u jedva izmijenjenoj formi kao "Der wunderliche Realist" u *Neue deutsche Hefte* 1964. i uskoro uključeno u treći tom Adornovih *Noten zur Literatur* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1965.); engleska verzija: "The Curious Realist: On Siegfried Kracauer," u *Notes to Literature* (New York: Columbia University Press, 1992.), 2:57–75. Prije toga, esej se pojavio u *New German Critique* 54 (1991.) kao "The Curious Realist" iz kojeg ovdje citiram (159) (citati na koje se odavde referiram u zagradama kao CR, odnose se na to djelo). Na Kracauerovo insitiranje da se ne otkriju njegove godine, Adorno i radio-stanica ne spominju rođendan u čiju čast je emisija. Ovo pitanje započinje višekratnu prepisku koja opet odaje duboku Kracauerovu nesigurnost, formuliранu kao "duboku potrebu da živi eksteritorijalno - bilo da je u pitanju intelektualna klima, bilo kronološko vrijeme" (pismo, 8. novembar 1963., B 621). Više o ovom aspektu prepiske vidjeti Jay, "Adorno and Kracauer."

zije tako očitu u pismima (dok se u radio-emisiji "odnos prema objektu" izlaže eksplicitno "hegelijanskim pojmovima") i reinstaliramo ljubavni objekt kao taj kojega se Kracauer navodno ne može osloboditi, onda subjekt koji se pojavljuje u Adornovu portretu nije niko drugi do bespomoćni, napaćeni ljubavnik iz ranih pisama.

Kako ovo ne bi izgledalo previše maštovita ili romantična psihologizacija Adornove "objektivne ideje o Kracauerovu duhovnom karakteru", treba samo otići na kraj članka, gdje se sam Adorno eksplicitno vodi Freudom kako bi psihoanalizirao prijateljevu "fiksaciju na djetinjstvo" (CR 177). I dok je to nedvojbeno produktivna ideja putem koje se može razmotriti Kracauerova intelektualna metoda, koja insistira na materijalnim fenomenima koje rutinizirana percepcija odraslih previđa, bilo bi nategnuto fiksaciju na djetinjstvo locirati kao trajni motiv Kracauerovih objavljenih rukopisa kako to sugerira Adorno. Međutim to se događa, u ranim pismima, u kojima se Kracauer pred Adornom ogoljuje – potkožno, besramno – a ovaj bi prijatelj očaj da "nikad neće sazreti" izdigao iz ispovjednog, intimnog konteksta u javni prostor i vrlo dvosmislenu uporabu tvrdeći, skupa s Freudom, da je "upravo odrasli taj koji je infantilni" (CR 177). Dizajniran za teoretizaciju Kracauerova podrugljiva no ipak afirmativnog pogleda na materijalni svijet, njegovu sposobnost mišljenja "s okom do bespomoćnosti začuđenim koje potom iznenada zabljesne prosvjetljenjem" (CR 163), motiv djetinjstva i infantilnog pogleda implicitno napada prijatelja zbog neuspjeha da odraste i odrekne se (ljubavnog) objekta. U jednom drugom obratu koji karakterizira ovaj odnos – ali prikriivenom iza intelektualiziranja motiva djetinjstva – Adorno, koji je upoznao Kracauera na vrhuncu adolescencije, uzima to kako bi stavio na kušnju njegovu nesposobnost distanciranja od objekta. Kracauerova mana, u Adornovim očima, njegov je neuspjeh da se suoči s objektom ne putem povezanosti s (adolescentskom) ljubavi nego s prividnom slobodom zadobijenom kroz prijateljsku zajednicu oženjenih muškaraca.¹⁵

15 Za drukčiji ugao rasprave o ulozi prijateljstva u Kracauerovom djelu, a koji prethodi objavljivanju prepiske, vidjeti Gerhard Richter, "Siegfried Kracauer and the Folds of Friendship," *German Quarterly* 70, br. 3 (1997.): 233–46.

* * *

I dok je Adornov tekst postao standardna referenca za Kracauerovo učenje i intelektualnu povijest Frankfurtske škole općenito, manje je poznato da je i Kracauer također publicirao odnos s Adornom – iako u drukčijoj, kodiranoj formi fikcije. U njegovu posthumno objavljenom romanu *Georg*, koji je dovršio tokom godina egzila u Francuskoj, eponimno i autobiografski oblikovan junak zaljubljuje se u mnogo mlađeg Freda koga u naročito sentimentalnim trenucima zove Freddie (kao Teddie – ovdje dodatno isprepleten s Friedel) i s kojim u jednom času krene na putovanje u grad Sulzbach (kao Amorbach).¹⁶ Odlomak koji opisuje put, njegove mučne ispovijedi i zbližavanje u i izvan kreveta, sad se tumače kao prethodnica prepisci, eskpozicija priče koja se počinje odmotavati s prvim poznatim pismom od 5. aprila 1923. (Ne čudi onda da se *Briefwechsel* ponekad čita kao roman.)

Od trenutka kad se dva lika sretnu na nekoj željezničkoj stanici, roman konstruira scenarij žudnje, usredotočen na junaka Georga, koji "s velikim uzbuđenjem zamišlja pojedine scene" dok kontemplira o prilično formalnom izgledu i držanju svog prijatelja u kupeu voza:

Njihove večernje šetnje, čin zaključavanja vrata sobe, svlačenje, razgovor u krevetu – (on) pušta svoj um da se odmori u slikama intimnosti i anticipacijama i mogućnostima koje međutim nije nadalje slijedio. Mnogo je slađe osjećati ih samo kao mogućnosti i odložiti njihovu potencijalnu materijalizaciju. Posljedično, bio je sretan zbog Fredove samosvjesnosti i pobrinuo se da je ne ometa.
(G 349)

Ali naravno, ti se željeni scenariji ne mogu održati, pa se događaji u malom odmaralištu Crna šuma tokom naredne sedmice odvijaju kao bolni gubitak iluzija:¹⁷ prijatelji spavaju u odvojenim sobama, a Freda guši trulo lišće koje čini se kao motiv prati njihovu vezu kroz cijeli roman. Umjesto da na-

16 Siegfried Kracauer, *Georg* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1973.; reprint u *Werke*, ur. Inka Müller Bach i Ingrid Belke [Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2004.], 7:257–516); odavde citirano u zagrada-dama kao G. Roman je dovršen 1934. tokom Kracauerova egzila u Parizu.

17 Kracauer opisuje sam roman kao deziluzioniranost u "Analysis of my Novel," napisanoj 1934. namijenjenom mogućim izdavačima (vidjeti *Werke*, 7:603–5).

stave rasprave i čitanje koje je povezalo dvojicu prijatelja, Fred sad najavljuje materijalističku želju "zaraditi novac što brže" (G 354), te počinje flert s gošćom u hotelu. Kad dva muškarca napokon zaista završe u krevetu jedne noći, Fred iskoristi trenutak najveće intimnosti da prizna vezu sa ženom, Margot, koju je tajio od Georga. U romanu, dva muškarca nekako prebrode preostala dva dana do odlaska i vraćaju se u rodni grad otuđeni. Narednog jutra, Georg se vraća u redakciju novina za koje radi.

Tamo gdje Kracauer piše pismo, njegov alter ego nastavlja raspru s "Fredie-jem" kroz unutarnji monolog tokom svog narednog poslovnog puta; ali dok Georg napokon "okončava vezu" s Freddie-jem,¹⁸ Friedel se drži Teddie-a, nastavljajući prepisku tokom razdoblja otuđenja i velike bliskosti do kraja svog života. To je, kako sam naveo, prepiska s dugim pauzama – nekad vremenskim, kao očiti dvogodišnji razmak od marta 1939. do 1941., nekad emocionalnim, kao primijetno zahlađenje koje vlada pismima dok obojica muškaraca gravitiraju svojim budućim suprugama sredinom 1920-tih i naravno, tu su duboka intelektualna razmimoilaženja koje je pratio Martin Jay,¹⁹ uključujući i razlaz nakon Adornove radikalne redakture teksta o propagandi koji je Kracauer napisao po narudžbi Instituta za društvena istraživanja za objavljivanje u njihovu časopisu (tekst je povukao, optuživši Adorna da "nije uređivao moj rukopis nego ga iskoristio kao osnovu za svoj vlastiti rad" [B 398]); nespornosti oko uporabe ideja centralnih za izlaganje kritičke teorije, kao što su "ideologija" ili "utopija"²⁰ ili razdražljiva rasprava o "Radoznalom realistu" nakon što je Kracauer dobio štampanu verziju u oktobru 1964. Pa ipak, ravnotežu prepisci daje duboko prijateljstvo, očito u načinu na koji obojica velikodušno razmjenjuju detalje svojih života dok su odvojeni (u Frankfurtu i Berlinu tokom ranih 1930-tih, ili u Njujorku i Frankfurtu nakon Adornova povratka 1949., pa do Kracauerove smrti 1966.), u raspravama o uzajamnim posvetama njihova djela,²¹ ili u načinu na koji Adorno strpljivo

18 Ibid., 605.

19 Vidjeti Jay, "Adorno and Kracauer."

20 Za ovo drugo, vidjeti također Kracauerove bilješke za njegove "Talk with Teddie" (12. august 1960.). Faksimil njihove prve stranice uključen je u B 734; cijeli tekst će biti uključen u *Affinities: Siegfried Kracauer's American Writings, 1941– 1966*, ur. Johannes von Moltke i Kristy Rawson (Berkeley: University of California Press, forthcoming).

21 Adorno svog *Kierkegarda* posvećuje Kracaueru; Kracauer posvećuje *The Mass Ornament* Adornu, a izgleda da niti jedan članak, knjiga ili reprint nije prešao Atlantik bez smislene vlastoručne posvete na naslovnici.

koristi svoj rastući uticaj u poslijeratnoj Njemčkoj kako bi pomogao Kracaueru naći izdavača i dobiti priznanje u domovini.

U nekim prilikama, međutim, trajno prijateljstvo je naglašeno manje (samo)zaštitničkim a više direktnim tonom koji dozvoli njegovu očigledno erotičnom podrijetlu da zaiskri. Neki od tih trenutaka momenti su intenzivne nesigurnosti, kao neopreznost u očajnom Kracauerovu pismu koje šalje u predvečerje ukrcavanja za Ameriku. Već u Njujorku, Adorno je neumorno i kreativno radio ne bi li osigurao sve što je potrebno za Kracauerovu emigraciju, obavještavajući Kracauera o svim opcijama u brojnim pismima koje je slao u Francusku. Sada, 28. marta 1941., Kracauer piše "G. Teddie-u Adornu" iz Lisabona, kod Wagons-Lits Cook:

Dragi Teddie, ove riječi su samo da bih ti rekao da se nadamo isploviti na Nyassi 15. aprila...Užasno je stići na način na koji ćemo mi – nakon 8 godina života koji ne zaslužuje biti nazvan životom. Ostario sam, iznutra također. Sad dolazi posljednja stanica, zadnja šansa, koju ne smijem prokockati, da ne bih sve izgubio... Stižem kao siromašan čovjek, sorimašnji nikad nisam bio.

Spominjući kuću u kojoj je upoznao mladog Adorna, Kracauer završava naglasivši koliko se

Radujem što ću te vidjeti, što više vremena protiče, to bližom mi se čini Seeheimer Straße —to ništa ne može promijeniti. Oboje šaljemo pozdrave Gretel a i ti molim te, primi pozdrav od mene i Lili. Do skorog viđenja, Teddie, ako sve dobro prođe, a to niko ne može znati. (B 427)

Drugi, manje hitni trenuci obnovljene intimnosti su rođendani, uprkos Kracauerovom zaštitničkom odnosu prema vlastitoj kronološkoj eksteritorialnosti. Na 7. februar 1949., pretpostavlja se još uvijek iz Kalifornije, Adorno piše Kracaueru u Njujork:

Dragi Friedel, sutra ti je rođendan i ako ne griješim, šezdeseti. Želim ti sve najbolje za taj radosni dan. Koliko god arbitrarne te stanke bile prema standardima prirode, one ipak imaju veli-

ku simboličku moć u ljudskom svijetu... Dopusti mi dakle da ti se duhom pridružim i proslavim s tobom svim srcem i vjernim tridesetogodišnjim prijateljstvom. Dvije želje imam za tebe povrh svih drugih. Prva: da se nađe rješenje koje će te napokon izdići iznad materijalne nesigurnosti. Druga: da imaš mogućnost vratiti doma sve što je sazrelo u tvojoj duhovnoj egzistenciji. Ne pada mi na pamet osoba pogodnija od tebe da odlučno postignuće doživi u starijoj dobi, nakon šezdesete – to je razlog zašto si uvijek govorio da je august tvoj omiljeni mjesec. A povrh svega, nadu da ćeš naći ispunjenje onoga što si "trajno mislio" pod samim svojim bivanjem, daje mi neusiljena narav svega što si proizveo, tvoja receptivnost za iskustvo bez prenatrženog nagona za završetkom. I te kako sam svjestan koliko takvo ispunjenje ovisi od moje prve želje za dostojanstvenom materijalnom osnovom, bez straha kako dalje. Ali vjerujem da ima nečeg u ritmu tvog života što će dopustiti da se izvanjsko i unutarnje napokon sretnu; naposljetku i tebe vodi isto to uvjerenje. Molim te oprosti mi ako govorim više ceremonijalno nego što je to među nama uobičajeno – krivim jaki osjećaj koji me obuzima na ovaj dan, kao i odsutnost tog svagdanjeg empirijskog (prisustva) koje bi patetiku stavilo na mjesto. Dakle: želim ti svako doro, ljubav i ljepotu na putu ka pianissimu starosti. S najsrdačnijim pozdravima tebi i Lili, također i od Gretel, tvoj stari Teddie. (B 442)

Pet dana kasnije, Kracauer ljubazno odgovara:

Dragi Teddie: baš me je dirnulo tvoje pismo. A stiglo je na sam dan; zatekao sam ga kod kuće uvečer. Koja radost za mene – i za Lili također. Kao da nisam znao, iznova me je svladala činjenica o našem prijateljstvu starom trideset godina i stare slike koje smo zajedno narisali a u kojima je toliko istine. Pomislio sam na dane u Oberradu [njihovo staro frankfurtsko susjedstvo], na naše čitanje Nietzschea i bezbrojne druge stvari, male i velike, iz godina kad smo još bili vrlo mladi, dovoljno mladi u svakom slučaju da bismo shvaćali kratkotrajnost kao i bilo što drugo. Istinski sam zahvalan što si se sjetio [Gedenken] i za tvoje riječi koje prizivaju inkapsulirani prošli život. Utješno je znati da znaš i čuvaš u sebi

to što smo dijelili. To mi daje osjećaj doma [Geborgenheit], da za sada nisam izgubljen. A tako znam za tebe. (B 444)

Tako otvorene i neoprezne patetične reminiscencije olakšavaju istrajnu važnost ranih godina Kracauerova i Adornova prijateljstva punih erotičnog naboja. Međutim, kako se nadam pokazati, ta je važnost nadišla intimu pisma koje su prijatelji razmijenili i sačuvali, i našla oduška i u njihovim objavljenim radovima, pa makar i posthumno. Kracauer se tim godinama vraća kad piše *Georga* u Parizu ranih 1930-tih, a Adorno nakon još trideset godina nastavlja niz u Njemačkoj s "Radoznanim realinom". Čineći to, oba autora će iskopati početke svoje veze i pisma iz tih godina trajne strasti, kao kamen temeljac njihova prijateljstva i intimni trag na koji za čitatelje uzajamno projiciraju sliku onog drugog, njenu fiktivnu ili "objektivnu ideju". Kao da već nije bilo dovoljno bolno, Adornovo pretposljednje pismo Kracaueru – razglednica iz Napulja datirana 7. oktora 1966. – nastavlja nizati niti tapiserije koju je isplelo vrijeme, doba i ljubav i prijateljstvo:

Dragi Friedel, evo opet po prvi put nakon 1929., prisjećam se s velikim emocijama kako smo tu bili 1925. i odsjeli u Vesuviu. Nevjerojatno mnogo toga se promijenilo od tada, trijumf čistoće i urednosti je nezaustavljiv. Ali više od toga me impresionira kako život doslovno leti – čini mi se kao da su ti dani, u Capri-ju i Positanu bili jučer, tako jasno još uvijek sve vidim svojim unutaršnjim okom – čak se potpuno snalazim u gradu – a u međuvremenu se, ne znajući kako, ostarilo. Sa željom da nismo istinski ostarili, s mnogo ljubavi za Lili također, tvoj Teddie. (B 719)

Kracauer će odgovoriti samo još jednim pismom, koje apologetski opisuje u pozdravu kao tek "znak života". To će biti Friedelovo posljednje pismo poslije skoro pola stoljeća prepiske s Teddie-jem.